

LÁSZLÓ SZABOLCS

KOLOZSVÁRTÓL AFRIKÁIG ÉS VISSZA

Vida Gábor: *Ahol az ő lelke*

■ Ha most reklámozni kellene Vida Gábor új regényét (márpedig nyugodt szívvel lehet, mert remek könyv, és ugyanakkor muszáj is, mert manapság minden könyvre ráfér a hírverés), akkor legszívesebben egy filmelőzetes formájában tenném. Egy mély, kemény és bölcs hang, nagyzenekaros kísérettel mesélné a tévében, rádióban, interneten, plázamozikban, művészmozikban és metróállomáson, hogy miként is indult a huszadik század elején Werner Sándor és fia, Lukács Erdélyből világot látni, majd kalandok, veszedelmek és a történelem viharai közepette miként hozta mindkettőjüket haza a leküzdhetetlen honvágy meg persze a szerelem. A potenciális olvasó kíváncsiságát ikonikus jelenetek sorozatával ébreszteném fel: farkasordító hideg tél a ratosnyai hegyekben, a Monarchia-beli Kolozsvár zsúfolt főtere, a fiumei kikötőből távozó Carpathia óceánjáró, elefántvadászát Afrikában, megszálló román csapatok Budapesten, titokzatos gyilkosság a Hunyadi utcában, készülõ merénylet a román király ellen; és végül a feszültség fenntartásáért: egy vágató gőzös az éjszakában. Már (remélhetőleg) kapható a legközelebbi könyvesboltban, ne hagyják ki!

Míndez persze így leírva sablonosan hangozhat, és szerencsére a könyvnek csupán az egyik (leglátványosabb) dimenzióját képviseli, de ugyanakkor mégiscsak illik a regényben kibontakozó epikai világhoz, ami – egy jól megrendezett történelmi filmhez hasonlóan – izgalmas befogadói élményt tud nyújtani. Valljuk be, hogy a kortárs magyar próza területén ritkán találkozunk a történelmi, háborús, utazási, szerelmi és kalandregény olyan ötvözetével, amely nemcsak a magyarlakta területek, de Európa határain túlra merészkedik, és – bízza az elbeszélés alapve-

tő, sodró erejében – nagy ívű, fordulatos, cselekménydús történettel áll elő. A hasonlatnál maradva, az olvasmányosságot az is elősegíti, hogy a regény nagyban a vizualitásra és a filmes dramaturgiára támaszkodik: a széles kört leíró fő történetben remek ritmussal váltakoznak a fel-fokozott, „akciós” jelenetek, a különböző „flashback” epizódok, illetve a nyugodt, „gondolati-érzelmi” részek. Az elbeszélést pedig két eredeti, kiszámíthatatlan és nyugtalan szereplő tartja a vállán, akik alkatilag soha és sehol nem tudnának boldog életet élni.

Alapvetően a fiatal Werner Lukács történetét követhetjük nyomon egy összefonódott pikareszk és Bildungsroman formájában, a székely havasoktól Kolozsvárig, majd Fiumén keresztül Afrikáig és vissza. A klasszikus, de örökké érvényes séma szerint Lukácsnak természetesen azért kell elutaznia, hogy aztán felfedezze: haza kell térni – közben pedig szerencsésen ellőgja a teljes első világháborút. Ám annak ellenére, hogy az ő szempontjából van kibontva a cselekmény, Lukács minden gondolata, szava és cselekedete kapcsolatban van (vagy épp hevesen ellenkezik) az idősebb Werner sorsával s ennek önfejtő, makacs, külön, heves természetű egyéniségével. Míg az apa évekig tervezi, hogy Amerikába megy meggazdagodni, és erre készíti fiát is, Lukács „csak azért is” a kikötőben marad, majd Afrikába utazik anyjának dúsgazdag hajdani szeretőjével. A feszültségteli kulcsjelenetben nincs köztük vita, és nincs magyarázkodás sem, az apa szótlánul eladja a fölös jegyet, a fiú kezébe teszi az árát, ő pedig hátra sem tekintve felszáll a hajóra.

A két főszereplő temperamentumbeli hasonlósága és az erőteljes, ám szűkszavú ellenkezés mögül felsejlő (de persze soha ki nem mondott) kölcsönös szeretet

és megértés révén egy igazán hiteles és emlékezetes apa-fiú viszonyt épít fel a könyv. Sorsuk abban is tükröződik, hogy mindkettejük életének központi mozzanat-rugója a szeretett nő, aki hol menekülési okot, hol tájékozódási irányt ad a világróknak. Itt azonban megjegyzendő, hogy ennek a – szerkezetileg ugyan érthető, de lényegében feltűnően egyenlőtlen – férfi-nő viszonynak a megjelenítésében a szerző talán túlságosan is hűen reprodukálja a hagyományos kalandregények és -filmek normálisként elfogadott férdominanciáját, és a nőknek kiosztott passzív, (mű)tárgyszerű pozíciót. Nem jó értelemben vett „régimódi” ellentét rajzolódik ki a dolgozó, utazó, harcoló, becsületükben és szerelmükben tántoríthatatlan férfiak, illetve az otthonülő, enyhén kényeskedő és szeretőiket cserélgető nők között. Persze nyilvánvaló, hogy ezt a jelen paradigmánkból érkező megjegyzést (talán) problematikus szembeállítani a századelő ábrázoló művel, hiszen a főszereplők tudat(folyam)ján keresztül kibontakozó, korabeli világszemléletben bizony elfogadott volt például, hogy a nőket egymásnak „átadták” párbaj után a férfiak. Ugyanakkor némileg feloldja ezt az egyenlőtlen viszonyt, hogy – noha apa is, fia is fénykép vagy festmény formájában „hordozza” magával a szeretett nőt – a tényleges „birtoklást” rendszerint fölülírják az életfordulatai és legtöbbször maguk a nők.

A korszak tehát, amit Vida Gábor regénye érzéketlenül ábrázol, az (idénre tervezett százéves évfordulók révén felidézendő) első világháború és a békeszerződést követő összeomlás éveit öleli fel, és témaválasztásában kapcsolatba hozható Sándor Iván *Az éjszaka mélyén, 1914* és Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című regényével, illetve György Péter *Állatkert Kolozsváron* című esszéjével. Akárcsak az említett könyvek, Vida regénye is tudatosan és komoly történelmi, dokumentációs felkészültséggel tárgyalja ezt a kulcsfontosságú időszakot, amely alapvetően meghatározta a Kárpát-medence térségét a huszadik században. Ám a történelmi esemény fontossága és a Trianon-téma (túlhajsolt) aktualitása ellenére ezek a művek egy alig feltárt vagy elemzett társadalomtudományi-irodalmi területet céloztak meg. Eltekintve Kuncz Aladár, Szomory Dezső, Sinkó Ervin vagy Németh Andor (kevésbé közismert) klasszikus műveitől, a háború és az

összeomlás témájáról nem született – a francia Céline, a német Remarque vagy az amerikai Hemingway műveikhez foghatóan – kiemelkedő, ikonikus magyar irodalmi alkotás. Sándor Iván szerint azért, mert: „A magyar regény, tisztelet a kivételnek, kerüli, illetve a tizenkilencedik században, ugyancsak néhány kivételtől eltekintve, mesébe oldja az ember kelepcehelyzeteit a történelemben.”¹

Werner Lukács ugyan elkerülte a háborút, de hazatérve már illúziók nélkül, teljes felelősséggel vállalta a háború következményeit és az új világrend kelepceit. A regény tehát úgy szól a világméretű eseményről, hogy annak korszakváltó, átalakító és romboló jelentőségét ábrázolja. Vagyis a konkrét katasztrófa által okozott, de még nem tudatosított vagy értett, láthatatlan összeomlás részleteit és az új világrend normalitássá összeálló hétköznapjait. A bekövetkező impériumváltást a fő történet két szerkezeti része érzékelteti hatásosan. Jókai és Krúdy hőseinek nyomdokán haladva Lukács háború előtti bohém diáksága, majd a rákövetkező kalandos és álomszerű „afrikai nyaralása” illően jelképezi a Monarchia-beli élet naiv vakságát illetve a történelmen kívüliség általános érzetét. Ezt követi a hazatérés (és felnőtté válás) által okozott ébredés és kiábrándulás: belecsöppenve a valóság és a történelem sűrűjébe Lukács józanul felméri a körülötte zajló katasztrófát, és a rá jellemző macacssággal meg pragmatizmussal választja a békés belenyugvást.

Visszatérve Kolozsvárra 1919-ben, Lukácsnak egyrészt egzisztenciális szinten szembe kellett néznie azzal, ami György Péter szavaival a „történelmi Magyarország metafizikai bizonyosságának”, illetve az általa „kulturálisan legitimált, konszenzuális társadalmi tapasztalatnak” a szétfoslását jelentette.² Be kellett látnia, hogy ami volt, nem létezik többé, és hogy a kezdetben történelmi félreértésnek és ideiglenesnek hitt román hatalomátvétel hosszabb s talán örök valósággá válik. Másrészt pedig fel kellett ismernie a háború által hatalmassá növelt nacionalizmusban s az eszményített, de egymást kizáró (csehszlovák, szerb, román és magyar) hazavízioókban rejlő hiábavalóságot és abszurditást. Ilyen körülmények, felismerések között a hősködésnek és a patriotizmusnak nincs sok értelme: a régi, idealizált haza elveszett, mert „nem volt rá szükségünk” (5.), és a vészhelyzetből for-

málódó új hazában „most mindenki gyűlöl mindenkit és nem lehet tudni miért” (127.), így hát Lukács nem tudott lelkesülni egy hitel nélküli revizionizmusért, s az imába foglalt Magyarország „feltámadásáért” (260.).

A Monarchia és az általa beidegződött mentális térképek összeomlása egyben a szokványos, problémamentes identitás felrobbanását is jelentette.³ Elfogadható vagy használható haza hiányában Lukácsnak újra kellett értelmeznie öazonosságát: megtalálni a helyét az emberek között, attól függetlenül, hogy az útlevelében magyarként vagy románként szerepel. A kollektív azonosulás elvetése és a személyiségből kiinduló identitás felépítése kiemelte Lukácsot a vesztes-győztes diskurzusokból, és lehetőséget nyújtott számára, hogy semlegesen, azaz emberként, esetleg barátként tekintsen azokra, akiket a nacionalizmus a másik tábor képviselőinek tart mindenekelőtt. Nem ment ez persze könnyen, főleg a kezdeti nyelvtudás hiányában, de Lukács békés attitűdje révén a regény az erdélyi irodalom egyoldalú hagyományától (pl. elég, ha Tamási Áron *Surgyelánjára gondolunk*) eltérő képet tudott festeni a román „megszállókról”. Théophil Savin, a háborúba keveredett, művelt, poliglott párizsi román egyetemista, Mihail Zegreanu avagy Zegrényi Mihály, a k.u.k tisztból lett román parancsnok, illetve az Erdély-

be vezényelt Neculce és családja még véletlenül sem ellenséggént tűnnek fel, hanem olyan szereplőkként, akikkel együtt kell a kegyetlen hétköznapokat túlélni.

A regény talán legnehezebb és legaktuálisabb, manapság sokunkat érintő kérdése, hogy miért marad Lukács mégis Erdélyben. Számos nyelvet beszél, élhetne akárhol, vagy követhetné apját az „anyaországba”. Miért bajlódik mégis egy újonnan berendezkedő, idegen ajkú világrénddel? S közben miért építget magának egy fura-új, mélyen ágyazó, rejtett identitást konkrét és metafizikai hiányokból, személyes és kulturális emlékekből? Mitől válik Kolozsvár a világ archetipikus, mágnesszerű közepévé, ahol az ő lelke otthonra talál? Miért próbálja a lázas Lukács Afrika mélyén képzletben összerakni a főteret, mint Márai versében a Margit-szigetet? Minderre persze nincs és nem is kell magyarázat, mert – a felszínes nosztalgiazás és szentimentalizmus gyanúját is cáfolva – ott van helyette az élhely, amely legalább valóságban összerakni a főteret, mint Márai versében a Margit-szigetet? Minderre persze nincs és nem is kell magyarázat, mert – a felszínes nosztalgiazás és szentimentalizmus gyanúját is cáfolva – ott van helyette az élhely, amely legalább olyan titokzatos, valótlan és megmagyarázhatatlan, mint magának az emberi léleknek a mibenléte.

■ JEGYZETEK

1. Sándor Iván: *Mindent behálózó körkörösség*. Interjú: http://www.litera.hu/hirek/mindent_behalozo_korkorosseg
2. György Péter: *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély*. Magvető, Bp., 2013. 89.
3. Uo. 90.

